

2011 - ΕΤΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ὁ μπαρμπα - Ἀλέξανδρος
τῆς Ἑλλάδας
καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας

Ἀφιέρωμα στὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη (α')

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

«Ὁ Ἅγιος τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας»*

Ὑπὸ Δρ. Μαρίας-Ἐλευθερίας Γ. Γιατράκου

Συμπληρώνονται τὸ 2011 ἑκατὸν ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση καὶ ἑκατὸ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911), τοῦ ποιητῆ μὲ τὸν πεζὸ λόγο, ὅπως πολὺ προσφυῶς τὸν χαρακτήρισε ὁ Κ. Παλαμᾶς.

Εἶναι γιὰ ὅλους, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἐπιστημονικὸ καὶ ἠθικὸ χρέος νὰ τιμήσουν αὐτὴν τὴν μνήμη, ἀφοῦ τὸ «σκοτεινὸ τρυγόνι» τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ταπεινός, μοναχικὸς κοσμοκαλόγερος, χωρὶς ἀμφιβολία¹ στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας θα μείνει ἀμετακίνητος καὶ πρωτοκάθεδρος. Τὸ θεωρῶ ἰδιαίτερη τιμὴ νὰ πῶ δυὸ σκόρπια καὶ φτωχικὰ λόγια γι' αὐτὸν σήμερα, ὡς ἔκφραση εὐγνωμοσύνης γιὰ ὅ,τι πολῦτιμο μᾶς προσέφερε μέσα ἀπ' τὶς σελίδες τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν χρυσῶν, ἀνέμελων, ἐλπιδόμεστων μαθητικῶν μας χρόνων.

Βεβαίως τὸ θεωρῶ τόλμημα νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸν Σκιαθίτη νοσταλγὸ μὲ τὰ ρόδινα ἀκρογιάλια του, γιὰτὶ ὅταν βυθοσκοποῦμε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ εἰλικρίνεια, διαπιστώνουμε τὴν πραγματικὴ μας φτώχεια μπροστὰ στὸ γίγαντα τοῦ πνεύματος, στὸ γιγάντιο ἔργο του. Τὸ κάνουμε ὅμως, γιὰ ἓναν βιοτικὸ ἐπανεξοπλισμὸ γιὰ μιὰ ἠθικὴ ἐνθάρρυνση· γιὰ μιὰ βελτίωση καὶ ἀνανέωση τῆς

εύαισθησίας μας. Στην άπώτερη σκοποθηρία μιᾶς τέτοιας γόνιμης έπαφής όφείλεται καί ή σημερινή όμιλία.² Η βιβλιογραφία γύρω από τόν Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη εἶναι τεράστια. Μοιάζει με χιονοστιβάδα, πού όσο κυλινδροῦται στην έκταση τοῦ χρόνου τόσο αύξάνεται ό όγκος της.

* * *

Πρᾶος καί άγαθός δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ό Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, πέρασε από τή φιλολογική μας ζωή σαν μοναδικό καί άνεπανάληπτο φαινόμενο χριστιανικής ταπεινοφροσύνης.

Γεννήθηκε στη Σκιάθο, στις 4 Μαρτίου 1851, τέταρτο παιδί από τὰ έννέα παιδιά τοῦ ζεύγους Άδαμαντίου καί Γκιουλῶς (Άγγελικῆς) Έμμανουήλ.

Τό έπώνυμο Παπαδιαμάντη προέρχεται από τὸ συνδυασμό τοῦ βαπτιστικοῦ τοῦ πατέρα του καί τῆς ιδιότητάς του ως ιερέα. Ό πατέρας του Άδαμάντιος (1810-1896) ἦταν ιερέας, ακολουθοῦσε μάλιστα τήν αὐστηρή έκκλησιαστική παράδοση τῶν κολλυβάδων. Η μητέρα του, κόρη τοῦ Άλεξάνδρου Μωραΐτη, καταγόταν από άρχοντική οίκογένεια τοῦ νησιοῦ. Ό πατέρας του, για νὰ συντηρήσει τήν οίκογένειά του αναγκάζεται νὰ δουλέψει ως έλληνοδιδάσκαλος ἢ ως δημαρχιακός γραμματέας.

9 Άπριλίου βαπτίζεται στην έκκλησία τῶν Τριῶν Ίεραρχῶν, με νονὸ τὸν άδελφὸ τῆς μητέρας του, Κωνσταντίνο Α. Μωραΐτη, τρεῖς φορές δήμαρχο Σκιάθου.³

1856-1860. Φοιτᾶ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο Σκιάθου καί άσχολεῖται παράλληλα με τή ζωγραφική. Σύντροφοι τῶν παιδικῶν του χρόνων εἶναι τὰ ξαδέλφια του από τήν οίκογένεια τῆς μητέρας του, Σωτήριος Οικονόμου, Άλέξανδρος Μωραϊτίδης, Σπυρίδων Μωραΐτης καί Νικόλαος Διανέλος. 14 Αὐγούστου 1860 παίρνει τὸ άπολυτήριο τοῦ Δημοτικοῦ με τὸ όνομα Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης (χαρακτηρισμὸς «μέτριος»).

8 Σεπτεμβρίου: Έγγράφεται στην α΄ τάξη τοῦ Σχολαρχείου Σκιάθου. Έχει δασκάλους τὸν Σκοπελίτη Γεώργιο Ί. Γεωργάρα καί τὸν πατέρα του.

29 Ίουνίου 1862, τελειώνει τή β΄ τάξη τοῦ Σχολαρχείου. Η γ΄ τάξη έχει καταργηθεῖ στη Σκιάθο, γι΄ αὐτὸ διακόπτει τὶς σπουδές του ως τὸ 1865. Μελετᾶ μόνος του, βοηθᾶ τὸν πατέρα

του στις λειτουργίες, γράφει στίχους, ζωγραφίζει και προσπαθεί να συνθέσει κωμωδίες.

9 Σεπτεμβρίου 1865. Έγγράφεται στην γ' τάξη του Σχολαρχείου στη Σκόπελο με το όνομα Αλέξανδρος Αδαμαντίου ιερέως. Απομακρύνεται για πρώτη φορά από τη Σκιάθο και την οικογένειά του. Παίρνει απολυτήριο από το Σχολαρχείο Σκοπέλου «κάλλιστα». Επιστρέφει στη Σκιάθο. Δεν συνεχίζει σπουδές λόγω οικονομικών δυσκολιών.

1867 Σεπτέμβριος. Έγγράφεται στην α' Γυμνασίου στη Χαλκίδα. Το 1868 προσπαθεί να γράψει μυθιστόρημα και έγγράφεται εν τῷ μεταξύ στη β' Γυμνασίου. Στη μέση τῆς χρονιάς δημιουργεί ένα σοβαρό έπεισόδιο σχετικά με θεολογικά ζητήματα με τον Καθηγητή τῶν Θρησκευτικῶν. Διακόπτει τὴ φοίτησή του και επιστρέφει στὸ νησί.

Σεπτέμβριος 1869. Πηγαίνει στη Χαλκίδα, για να δώσει εξετάσεις και να πάρει τὸ απολυτήριο τῆς β' τάξης τοῦ Γυμνασίου. Κατόπιν στὴν Ἀθήνα, για να συνεχίσει τὶς σπουδές του.

18 Ὀκτωβρίου 1869. Έγγράφεται στὴν γ' τάξη τοῦ Γυμνασίου Πειραιῶς.

22 Ὀκτωβρίου. Γράφει στὸν πατέρα του «Ἐνοικίασα δωμάτιο διὰ δρχ. 8 ἀλλὰ θὰ ἐλαττώσω, θὰ περικόψω τὰ ἐξοδά μου, θὰ κάμω ὅσην δυνηθῶ οικονομίαν, μὴ παροργίζεσθε». Ἡ σχολικὴ του ἐμπειρία στὴ Χαλκίδα τὸν ἐμπνέει να γράψει τὴ -χαμένη- κωμῶδια, Ὁ διοπτροφόρος. Ἔχει διαβάσει τὸν Δὸν Κιχώτη.

Στὰ τέλη Ἰανουαρίου 1870 γυρίζει στὴ Σκιάθο, ὅπου παραμένει ὡς τὸ τέλος σχεδὸν τῆς χρονιάς.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1871 βρίσκεται ἐφοδιασμένος με συστατικὲς ἐπιστολὲς τοῦ πατέρα Δαμιανοῦ, ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ Σκιάθου, πρὸς τὸν Ἀ. Κουμουνδοῦρο καὶ τὸν Κ. Βαλαβάνη. Πιθανότατα δὲν ἀποφασίζει να τὶς χρησιμοποιοῦν καὶ σύντομα επιστρέφει στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1872 ταξιδεύει με τὸν παιδικό του φίλο Ν. Διανέλο -μοναχὸ Νήφωνα- στὸ Ἅγιον Ὄρος. Παραμένει μερικὸς μῆνες χάριν προσκυνήσεως.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1873 φοιτᾷ στὴν δ' τάξη τοῦ Βαρβακείου. Συγκατοικεῖ με τὸν ἐξάδελφό του Σωτῆρη Οἰκονόμου. Ἀρχίζει

να παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα, για να βελτιώσει τα οικονομικά του.

Στις 18 Ἀπριλίου 1874 γράφει τὸ πρῶτο λυρικό του ποίημα για τὴ μητέρα του. Εἶναι τὸ παλαιότερο κείμενο ποὺ ἔχει σωθεῖ.

Ἡ προσπάθειά του νὰ ἐργαστεῖ ὡς προγυμναστής στὸ ἐκπαιδευτήριο τοῦ Κ. Μανούσου, στὴν Πλάκα, δὲν πετυχαίνει. Παίρνει τὸ ἀπολυτήριο τοῦ Γυμνασίου μὲ βαθμὸ Καλῶς.

Στις 16 Σεπτεμβρίου ἐγγράφεται στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὅπου ἤδη φοιτοῦν ὁ Μωραϊτίδης καὶ ὁ Οἰκονόμου, μὲ τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος Παπᾶ Ἀδαμαντίου. Ἔχει συμφοιτητὴ τὸν Γ. Βιζυηνό. Ὁ πατέρας του θὰ τὸν ἤθελε μᾶλλον στὴ Θεολογικὴ. Αὐτὸ φανερώνει ἓνα γράμμα τοῦ Ἀλέξανδρου στὶς 19/9 ἐνῶ ἤδη εἶχε κάνει τὴν ἐπιλογή του: «Ἀκόμη δὲν ἐπῆγα νὰ ἐγγραφῶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Σαλεύω δὲ μεταξὺ Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας καὶ καλὸν ἦτο νὰ ἔχω τὴν γνώμην σας... θὰ ὑπάγω τὴν Δευτέραν νὰ ἐγγραφῶ εἰς ὁποῖαν τῶν δύο σχολῶν μὲ φωτίσει ὁ Θεός». Συγκατοικεῖ πάλιν μὲ τὸν Σ. Οἰκονόμου. Μελετᾷ μόνος του ξένες γλῶσσες (ἀγγλικὰ-γαλλικὰ) καὶ συνεχίζει τὶς παραδόσεις ἰδιαιτέρων μαθημάτων.

25 Σεπτεμβρίου 1875. Ἀνανεώνει τὴν ἐγγραφὴν του στὸ δεύτερο ἔτος τῆς Φιλοσοφικῆς, ἀλλὰ δὲν ὀλοκληρώνει ποτὲ τὶς σπουδές του.⁴ Ἡ στράτευση καὶ οἱ ἀπασχολήσεις του, γιὰ νὰ κερδίζει τὸ ψομί του, συνετέλεσαν ὥστε τελικὰ νὰ ἐγκαταλείψει καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ νὰ ἀφοσιωθεῖ βιοποριστικὰ στὴ δημοσιογραφία. Ἔγινε ἀκόμη ψάλτης, προγυμναστής ἀμελῶν μαθητῶν, μεταφραστής.⁵

Τὸ 1876 γράφει ἐνυπόγραφα ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα. Ἔχει μεγάλες οικονομικὲς δυσκολίες καὶ ζητάει συνεχῶς χρήματα ἀπὸ τὸν πατέρα του.

Τὸ 1877-1878 τὸν ἀπασχολοῦν στρατιωτικὰ ζητήματα. Τὸ 1879 ἐδημοσιεύθη, σύμφωνα μὲ τὴν αὐτοβιογραφία του, ἡ «Μετανάστις», εἰς τὸν «Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως».⁶

Τὸ 1881 ἐν ποίημά του εἰς τὸ περιοδικὸν «Σωτήρ».

Τὸ 1882, πάλιν κατὰ τὸν ἴδιον τὸν Παπαδιαμάντη, ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον «Οἱ ἔμποροι τῶν Ἐθνῶν» εἰς τὸ «Μὴ χάνεσαι», ὅπου ὑπογράφει μὲ τὸ ψευδώνυμον «Μποἒμ» καὶ ὁ Γαβριηλίδης τὸν

παρουσιάζει ως «ἄγνωστον ἀκόμη εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον δυνάμιν, ἣτις ἐν πολλῇ μετριοφροσύνῃ ἐπιμένει νὰ μὴ γίνουιν τ' ἀποκαλυπτῆριά της».

Τὸ 1884 ἐργάζεται στὴν «Ἀκρόπολη» τοῦ φίλου του Γαβριηλίδη, καὶ δημοσιεύει τὸ μυθιστόρημα «*Ἡ γυφτοπούλα*», τὸ ὁποῖο σημειώνει ἐπιτυχία καὶ μεταφράζεται στὰ ἰταλικά καὶ δημοσιεύεται σὲ ἰταλικὴ ἐφημερίδα, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα τὸ διασκευάζουιν σὲ ἐξάπρακτο δράμα. Ὁ ρακένδυτος μάγος τῆς Σκιάθου προχωρεῖ ἀσταμάτητα στὴ λογοτεχνικὴ του δημιουργία, μὲ τὸ σπάνιο ταλέντο του, ποῦ τὸν καθιερώνει ὡς τὸν πρωθιεράρχη τῆς πεζογραφίας μας. Ἐγίνε ἀκόμη ψάλτης τακτικοῦ ἐκκλησιασματος, στὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου, ὁ ἐπιστήθιος φίλος φτωχῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, μὲ τοὺς ὁποίους συμποσιαζόταν ταπεινά, δημιουργώντας ἕνα περιβάλλον ἀσκητικῆς σωφροσύνης. Ἐγίνε ὁ θρύλος τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, ποῦ ἀργὰ μόνις μπόρεσαν νὰ συλλάβουιν ὅλο τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχικῆς του ἀνωτερότητας.

Οἱ κατοικίες του, ταπεινὰ κελλιά, βρίσκονταν πότε στοῦ Ψυρρῆ, πότε στὴν Πλάκα, ἄλλοτε μακρύτερα καὶ τὸν τελευταῖο καιρὸ στὴ δεξαμενὴ, στὸ Κολωνάκι, ὅπου ἀποτελέσε τὴ σεβάσμα μορφή τῆς φιλολογικῆς συντροφιάς, ποῦ ἐλκυόταν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν αἴγλη του.⁷

Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς Νεοέλληνας, ποῦ πολυερμηνεύτηκαν καὶ παρερμηνεύτηκαν. Λίγοι, πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς -καὶ προπαντὸς σύγχρονοί του- τὸν εἶδαν καὶ τὸν ἐρμήνευσαν σωστά. Τὰ τελευταῖα μάλιστα χρόνια βρέθηκαν καὶ κριτικοὶ νὰ ποῦν καὶ νὰ ὑποστηρίξουιν πεισματικά, πὼς ὁ Σκιαθίτης κοσμοκαλόγερος ἦταν: πρωτοπόρος, ἐπαναστατικὸς, κοινωνικὸς προφήτης καὶ μεταρρυθμιστής, σωστὸ ζωντανὸ σκῆνωμα τοῦ προοδευτισμοῦ. Κι ὡστόσο, αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ θεληματικὲς ἢ ἀθέλητες ὑπερβολές. Εἶναι, ὅμως, φανερό, ὅτι αὐτὸ στὸ τέλος καταντάει παραχάραξη καὶ νοθεῖα. Ἀπ' τὸν Παπαδιαμάντη δίκαιο εἶναι νὰ ζητοῦμε νὰ μᾶς δώσει ἐκεῖνο ποῦ αὐτὸς ἔχει· ὄχι ἐκεῖνο ποῦ ἐμεῖς θὰ θέλαμε. Ἄς μὴ χανόμεστε σ' ἄκαιρες καὶ ἄσκοπες δολιχοδρομίες σὲ «κοινήν, θνητὴν φλυαρίαν», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Πλάτων. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶναι πρόβλημα· εἶναι προσφορά σ' ὅποιον θελήσει νὰ γευθεῖ

τὸ ἔργο του. Τὸ τί εἶναι καὶ τί τὸν ἀπασχολοῦσε ὀλοζωῆς μᾶς τὸ εἶπε καθαρὰ καὶ ξάστερα ὁ ἴδιος· μ' ἀπόλυτη σαφήνεια καὶ ρητότητα. Δὲν ἤθελε ν' ἀφήσει πίσω του μερδεμένη κι ἀμφισβητούμενη κληρονομιά. Ἴσως εἶχε προβλέψει μὲ ποιά κριτικὴ σκοποθεσία θὰ τὸν ἀντίκρυζε ἡ ἐποχὴ μας. Γι' αὐτὸ πρόλαβε:

«Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐν ὅσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ιδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου, κοληθεῖ ἡ γλῶσσα μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σοῦ μνησθῶ...».⁸

* * *

Ο **Κωστής Παλαμᾶς** συμπυκνώνει γλαφυρὰ τὶς κύριες παπαδιαμαντικὲς διαστάσεις:

«Ὁ Παπαδιαμάντης», γράφει «εἶναι μεγάλος ζωγράφος τῶν ταπεινῶν. Ὁ ἱστορητὴς τῶν θαλασσινῶν εἰδυλλίων, ὁ ἀπέριττος καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἐλκυστικὸς κι εὐκολοδιάβαστος καὶ ξεχωριστὸς ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τοῦ πρὸς τὸ τεχνικό, τὸ ξετύλιγμα τῶν ἱστοριῶν του, πρὸς ὅ,τι ὀνομάζεται συμμετρία καὶ σύνθεση. Ἀπαλὸς καὶ ἀφρόντιστος αὐτοσπουδαστής, ποὺ τραγουδᾷ πιὸ πολὺ καὶ ποὺ δημοσιογραφεῖ, παρὰ ποὺ χτίζει καὶ ποὺ καλλιτεχνεῖ τὶς ἱστορίες του».

Ὁ Παπαδιαμάντης ἀντιμετώπισε μία σειρά ἀπὸ ἀδυσώπητους ἐχθρούς, ἀπ' τὴν ἄλλη, οἱ πιὸ θερμοὶ ὑποστηρικτὲς του, προβαίνουν καμμιὰ φορὰ σὲ ἐκδηλώσεις λατρείας, ποὺ δύσκολα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν καρπὸς μιᾶς νηφάλιας καὶ ὑπεύθυνης σκέψης.⁹

Ὁ Παπαδιαμάντης, φτωχοντυμένος κι ἀτημέλητος, μὲ τὴ συνείδηση ἑνὸς ἀναχωρητῆ, τραβηγμένος στὶς παρυφῆς τῆς κοσμικῆς ζωῆς, στέκει ὀλότελα ἀδιάφορος στὸ θέμα τῆς περιβολῆς καὶ προβολῆς του καὶ βιώνει «τῇ ταπεινώσει τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχεῖα τὰ πλούσια». Δὲν χωράει καμμιὰ ἀμφιβολία πὼς αἰτία τῆς φτωχῆς περιβολῆς του εἶναι ἡ ἀφόρητη φτώχειά του. Τῇ μειονεξία, ὅμως, τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς του ὁ Παπαδιαμάντης τὴν ἀντισήκωσε μὲ τὸν κόσμον καὶ τὸ διάκοσμον τῆς

ψυχῆς του, ξεστρατίζοντας στὸν ἓνα καὶ μοναχοβάδιστο δρόμο. Κι ὅμως, παιανίζει γι' αὐτὸν ἡ σικελιανὴ μούσα, «μὲ πρόσωπο στὸ στῆθος του χωμένο...». Σ' αὐτὴ τῆ φυσιογνωμικῆ στάση τὸν εἶδαν φωτογράφοι, ζωγράφοι, χαρακτες καὶ γλύπτες. Εἶναι τὸ ἀπαρτισμένο καὶ ζωντανὸ στιγμιότυπο γιὰ τὸ συμβολισμό τῆς ἐγκαρτέρησης καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης. Ὁ Παπαδιαμάντης αὐτοβυθίζεται στὸν ἀβυθομέτρητο χῶρο τῆς ψυχῆς του, ἐκεῖ πὸ βρῖσκονται θησαυρισμένες οἱ μνῆμες, ἡ πίστη του καὶ τὰ ἰδανικά του.

Νὰ γιατί ἓνας ἄλλος ὁμότεχνός του, ὁ Ἄγγελος Σικελιανός, μ' ἓναν εὐστόχαστο εἰκονικὸ συμβολισμό του, ἀδυνατώντας νὰ βρεῖ πρωτότυπο λεκτικὸ σχῆμα, γιὰ νὰ ἐξεικονίσει τὴν πόλωση τῶν ὑπαρξιακῶν στοιχείων, πὸ συνθέτουν τὴν προσωπικότητα τοῦ Παπαδιαμάντη, προτιμᾷ νὰ δανειστεῖ στίχους ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία καὶ πὸ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἀπολυτίκιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, «τῆ ταπεινώσει τὰ ὑψηλὰ τῆ πτωχεῖα τὰ πλούσια...».¹⁰ Ἦθελε μ' αὐτὸ τὸ φιλολογικὸ δάνειο νὰ μᾶς μεταφέρει μὲ ἄμεσο τρόπο στὸ χριστιανικὸ κλίμα, πὸ μέσα του ζεῖ, κινεῖται, στοχάζεται καὶ δημιουργεῖ ὁ Παπαδιαμάντης. Καὶ ἴσως δὲν ὑπάρχει παραστατικότερη καὶ πὸ θαυμαστὴ στῆ λιτότητά της στιχερή, ἐρμηνευτικὴ διαπίστωση ἀπ' αὐτῆ.

Ὁ Παπαδιαμάντης πλαστούργησε τοὺς ἥρωες τῶν διηγημάτων του ἀπ' τὸ πὸ ταπεινὸ στῆν κοινωνικὴ προβολή του, ἀνθρώπινο ὑλικό. Γυναικοῦλες καὶ γριοῦλες, σκυμμένες ἀπ' τὸ βάρος μιᾶς φτωχῆς καὶ στερημένης ζωῆς, πὸ ἀπ' τὰ μικρά τους ἀκόμη χρόνια εἶχαν κλειστὲς τίς προσβάσεις τῆς εὐζωΐας καὶ καλοπέρασης. Τσοπάνηδες μὲ τραχεῖα σκέψη καὶ αἴσθησι ζωῆς, κάτι σὰν πρινόριζες, πὸ ἔρπουν στὶς σκιαθίτικες πλαγιὲς καὶ στὰ λιθόσπαρτα μέρη της. Τσοπανόπουλα, πιστὰ ἔκτυπα τοῦ περίγυρού τους. Λευίτες, ἐφημεριακοὺς παπάδες ἢ καλόγερους, μὲ λειψή ἢ ἀνύπαρκτη θεολογικὴ γνώση, ἀλλὰ μὲ τὸ χριστιανικὸ πρωτόπλασμα τους γνήσιο καὶ παραδοσιακὸ συνθεμένο καὶ μὲ ζηλωτικὴ συναίσθησι τῆς εὐθύνης καὶ τοῦ χρέους ἀπέναντι τῶν πιστῶν. Ναυτικοὺς ψημένους στῆ θαλασσάρμη, πὸ συνήθισαν νὰ βλέπουν τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο σὰν ἓναν πειρασμό, σίγουροι πὸς ἂν μπλεχτοῦν στοὺς ἐναγκαλισμούς

του, τοὺς μέλλεται νὰ γευθοῦν βαθιὲς γλύκες, ἀλλ' ἴσως καὶ τὸ θάνατο. Ξενιτεμένοι σὲ χῶρες μακρινὲς καὶ πρωτάκουστες, χαμένους γιὰ χρόνια, λησμονημένους ἀπ' τοὺς πολλούς, μεταστοιχειωμένους στὶς καρδιὲς τῶν δικῶν τους σ' ἓναν ἀγλύκαντο καημό, ποὺ στέλνουν ἀναπάντεχα κάποτε ἓνα μήνυμα κι ἓνα φτωχοτσέκ, γιὰ νὰ γίνει ὁ καημὸς γλυκασμός.¹¹

Ὅρφανὰ ἀπ' τὴ νηπιακὴ τους ἀκόμη ἡλικία, ποὺ γνώρισαν τὸν ἑαυτό τους χωρὶς τὴ γονικὴ φτερούγα πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τους κι ἓνα κοριτσομάνι ἀπὸ Σκιαθιτοπούλες, εἶτε Ἀμαρυλλίδες τῶν δασωμένων λογαριῶν, εἶτε χελιδόνες, ποὺ τιτιβίζουν στὰ λιακωτὰ καὶ στὰ στενορρύμια τῆς πολίχνης, ἀνέγνοιαστα κι ἀπονήρευτα, ἀνάγλυφα, σμιλεμένους ἀνδρικοὺς καὶ γυναικείους τύπους τῆς ἀθηναϊκῆς φτωχογειτονιάς καὶ τῆς ἀττικῆς ὑπαίθρου. Κάποτε μικρόκαρδους ἐκμεταλλευτὲς τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου μὲ τὴν ἐπαρχιώτικη κουτοπονηριὰ καὶ τὴ φτωχαλαζονεία τους. Δοκησίσοφους γραμματισμένους. Σὲ συνδυασμὸ ἢ σκληράδα, ἢ ταπείνωση καὶ ἢ φτώχεια.

Ἀτόφια ἢ ἀνθρώπινη χαρακτηρισολογία, ὅπως τὴ μορφοποίησαν οἱ ἄθλιες κοινωνικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἔζησε ὁ σκιαθίτης πεζογράφος. Αὐτὴ εἶναι ἡ προσωπογραφία καὶ ἡ θεματογραφία ποὺ πλαστοურγεῖται συμπαθητικὰ κι ἀριστοτεχνικὰ μέσα στὶς σελίδες τῆς παπαδιαμαντικῆς δημιουργίας.¹²

Ἡ θάλασσα, ἐπίσης, στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι μόνο στοιχεῖο διακοσμητικό, ἀλλὰ μία δυναμικὴ παρουσία. Δὲν εἶναι μόνο σκηρικὸ βάθος, ποὺ μέσα του θα πλεχτεῖ ἐπεισοδιακὰ μιὰ ἱστορία. Τὸ ἔργο του εἶναι διαποτισμένο ἀπὸ τὴ θαλασσινὴ ζωὴ, ὅπως τὴ δημιούργησε ὁ θαλασσολάτρης θεατῆς, ὁ βασιανισμένος ναυτίλος, ὁ θαλασσοβίωτος ἄνθρωπος. Εἶναι ὁ χῶρος ποὺ δίνει τὸ καθημερινὸ ψωμὶ σμιγμένο μ' ἀρμύρα, μὲ ἀγώνα καὶ ὀδύνη, μὲ θλιβερὲς ἐμπειρίες καὶ πνιγμούς. Γιὰ τὸ θεματικὸ πλοῦτο τοῦ σκιαθίτη πεζογράφου ἢ θαλασσινὴ ζωὴ εἶναι πάντοτε ἢ ἀνεξάντλητη πηγὴ τῶν ἐμπνεύσεών του. Ἡ θάλασσα ἀποπνευματώνεται σ' ἓνα βαθύτατο ἀγάπημα τοῦ Σκιαθίτη νοσταλγοῦ. Εἶναι ἡ δευτέρη βαθμίδα στὴν κλιμάκωση τῶν ἀξιῶν του, μὰ πάνω ἀπ' ὅλα, κατάκορφα στὴν ἱερὴ κλίμακα τῆς ψυχῆς του, ἀναβαθμικὴ κορωνίδα τῆς κοσμοθεωρίας του, ἀστράφτει ἢ χριστιανικὴ πίστη, χῶρος περιεκτικὸς τοῦ παντός, βιοτικὸ καὶ μεταφυσικὸ τοῦ ἀγάπημα.

Γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θεό, κρατάρχη τοῦ σύμπαντος, βιοτική μας ἐλπίδα, μεταθανάτια προσδοκία, ἔλξη στὴν αἰωνιότητα. Ἡ θρησκευτικότητά του δὲν χάνεται σὲ ἀποδείξεις καὶ ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Βλέπει τὸν Θεὸ μέσα ἀπ' τὸν μυστηριακὸ χῶρο καὶ τὴν κατάνυξη τῆς Ὁρθόδοξης ἀνατολικῆς πίστεως καὶ μάλιστα τοῦ ἀσκητισμοῦ. Ἡ χριστιανικὴ πίστη θὰ ἀποτελέσει τὸ ἀσάλευτο ὑπόβαθρο καὶ τὸ ἀέτωμα τῆς δημιουργίας του.

Σωστὰ διατύπωσαν κάποιοι κριτικοί, πὼς ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι βυζαντινόφερτος στὴν καταγωγὴ του κι ἑλληνολαϊκὸς στὴν ὑφή του.

Ἀποροῦμε, χωρὶς νὰ βρίσκουμε ἀπάντηση, πὼς ὁ Παπαδιαμάντης, μ' ὅλη τὴν ἔξοχη θεολογικὴ του κατάρτιση, θέλησε καὶ μπόρεσε νὰ μείνει ἕνας ἀπλὸς Ὁρθόδοξος Χριστιανός.¹³

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν χρειάζεται ἀπολογητὲς γιὰ τὸ ἔργο του. Αὐτὸ τὸ ξέρουν ὅσοι διάβασαν καὶ μελέτησαν τὰ παπαδιαμαντικὰ διηγήματα στὰ σχολικὰ βιβλία. Τὸ ἔργο του χρειάζεται ἱκανὸ καὶ ψυχωμένο δάσκαλο. Καὶ ἐξ ἄλλου ὁ Ἐλύτης εἶπε, ὅπου κι ἂν μᾶς βρίσκει τὸ κακὸ καὶ ὁ νοῦς μας θολώνει, νὰ μνημονεύουμε Διονύσιο Σολωμὸ καὶ Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη.¹⁴

Στὶς μέρες μας τὸ ἑορταστικὸ διήγημα μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση τῆς λογοτεχνίας βρίσκεται σὲ κάμψη. Ἄν ἀποκτᾶ, ὅμως, ἀμιγῆ ἑλληνικὸ χαρακτήρα, αὐτὸ τὸ ὀφείλει κυρίως, στοὺς δύο Σκιαθίτες ἑξαδέλφους, τὸν Μωραϊτίδη καὶ τὸν κατὰ πέντε χρόνια μικρότερό του, Παπαδιαμάντη. Καὶ οἱ δύο ἑξακολουθοῦν μέχρι τέλους τοῦ βίου τους, νὰ γράφουν διηγήματα καὶ μάλιστα ἑορταστικά. Ὁ Μωραϊτίδης, μόλις εἴκοσι ὀκτώ, ἐνῶ τοῦ Παπαδιαμάντη τὰ μέχρι σήμερα εὑρεθέντα φτάνουν τὰ 169. Καὶ γιὰ τοὺς δύο Σκιαθίτες, τὸ ἑορταστικὸ διήγημα λειτουργεῖ ὡς καταλύτης καὶ φέρνει τὴν ἀλλαγὴ τῆς συγγραφικῆς τους πορείας. Ἀρχικὰ καὶ οἱ δύο γράφουν ποιήματα, ἱστορικὰ δράματα καὶ μυθιστορήματα μὲ ρομαντικὴ πνοή, καὶ δὲν διανοοῦνται νὰ ἐκμεταλλεῦν τὸ πλουτοφόρο κοίτασμα τῶν ἀναμνήσεών τους. Ὡστόσο, ἡ συναισθηματικὴ φόρτιση τῶν ἡμερῶν, ἀπαιτεῖ μία περισσότερο προσωπικὴ γραφή.

Τὴν πρώτη δεκαετία, 1887-1896, ὁ Παπαδιαμάντης ἐμφανίζεται

ιδιαίτερα συνεπής. Δημοσιεύει άνελλιπώς έορταστικά διηγήματα, τὰ Χριστούγεννα, τὴν Πρωτοχρονιά, τὸ Πάσχα, κάποτε καὶ τὰ Φῶτα καὶ τὶς Ἀπόκριες.¹⁵

Ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης γιὰ τοὺς μεταπολεμικοὺς - καὶ πολλοὺς προπολεμικοὺς- ἦταν μία φήμη. Ἄρχισε νὰ λαμβάνει ὑπόσταση στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας. Πρῶτα μὲ τὸν «*Ταρταρίνο τῆς Ταρασκώνης*» τοῦ Ντωντέ, ὕστερα μὲ τὴ μνημειώδη ἔκδοση τοῦ «*Ἐγκλημα καὶ τιμωρία*» τοῦ Ντοστογιέφσκι. Ἀκολούθησαν ἀκόμη πέντε τόμοι μεταφράσεων. Ὁ Μωραϊτίδης, ὁ Νιρβάνας, ὁ Βλαχογιάννης καὶ ἄλλοι ἱστοροῦν τὸ μεταφραστικὸ του μεροκάματο.

Ὁ Νιρβάνας γράφει:

«Τὸν εἶδα σκυμμένον ὥρας ὀλοκλήρους εἰς γραφεῖα ἔφημερίδων νὰ μεταφράζει ἄρθρα, μυθιστορήματα, εἰδήσεις, τηλεγραφήματα, χαμένον πάντα πίσω ἀπὸ ἓνα βουνὸ ἀγγλικῶν ἔφημερίδων, περιοδικῶν, βιβλίων. Ἦτο ὁ γλωμὸς καὶ κακόρεκτος καὶ δύστροπος κάποτε, ὑποφέρων ἀπὸ τὸ στομάχι του».

Ὁ ἴδιος ὁ Παπαδιαμάντης γράφει στὸν Βλαχογιάννη, ὅταν μεταφράζει τὴν «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*» τοῦ Γόρδωνος: «Ὁ λιχανὸς τῆς δεξιᾶς μου ἔχει δαρμούς καὶ πόνους καὶ τὰ ἄλλα δύο δάκτυλα πάσχουσιν σκληρυνσιν τοῦ δέρματος. Ἡ μέση μου πονεῖ». Καὶ λίγους μῆνες ἀργότερα: «Ἐγὼ ἐκόλλησα ἐδῶ ἐν δυστυχίᾳ», ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μεταφράζει «πρὸς βιοπορισμὸν βέβαια» (δικά του λόγια). Ἀλλὰ σὲ τί σπουδαῖα ἑλληνικὰ γυρίστηκαν ἀπὸ τὰ δαρμένα καὶ σκληρυμένα δάκτυλά του ἀγγλικά καὶ γαλλικά ἄρθρα καὶ διηγήματα καὶ μυθιστορήματα! Κακόρεκτος καὶ μὲ χαλασμένο στομάχι, ἀλλὰ καθόλου δὲν φαίνεται αὐτὴ ἡ βαριὰ θητεία -εἰλωτεία καλύτερα- στὶς μεταφράσεις.¹⁶

Πιάνει ἀσήμι καὶ συχνὰ τὸ μεταποιεῖ σὲ χρυσάφι. Εἶχε δίκιο ὁ Καλλίνσκης, ποὺ εὔρισκε ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου «*Ποῦ ὑπάγεις Κύριε*» εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο «*Quo vadis Domine*» κι ἄς μὴ εἶχε μεταφράσει ὁ Παπαδιαμάντης τὸ ἔργο κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν πολωνική.

* * *

Τὸ μεταφραστικό του ἔργο εἶναι τεράστιο καὶ κατὰ μέγα μέρος θαμμένο. Ἔχει ἀρχίσει ἡ ἀνασκαφή, ἀλλὰ εἴμαστε ἀκόμη στὰ εὐκόλα, στὸν κατάλογο τοῦ Γ.Κ. Κατσίμπαλη. Πρέπει νὰ πᾶμε βαθύτερα νὰ βροῦμε ἀρχαῖες ἐφημερίδες, νὰ διαβάσουμε ἀράδα-ἀράδα χιλιάδες σελίδες, νὰ βεβαιωθοῦμε τί ἀπὸ τὸν μακρὸν κατάλογο τοῦ Γ. Βαλέτα εἶναι παπαδιαμαντικὸ καὶ ὕστερα νὰ τὸ ἐκδώσουμε «πρὸς ἀπόλαυσίν μας», -πάλι δικά του εἶναι τὰ λόγια αὐτὰ- καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀσαββάτιατου μεταφραστῆ.¹⁷

Ὁ Παπαδιαμάντης, πὸ «χάριν φιλίας» ἄφησε τὸ Νιρβάνα νὰ τὸν φωτογραφίσει στὴ Δεξαμενὴ, ζητώντας του ὁμως νὰ κάνει γρήγορα, λέγοντάς του στὰ γαλλικὰ νὰ μὴ προκαλοῦν τὴν περιέργεια τοῦ κοινοῦ,¹⁸ αὐτός, πὸ τὴν ὥρα τῆς ἐπίσημης ἐκδήλωσης γιὰ τὴν εἰκοσιπενταετία τῆς συγγραφικῆς του δράσης ἔμεινε στὸ μπακάλικο τοῦ Μπούκη, ὅταν ἡ γυναίκα τοῦ μπακάλη τοῦ ὑπενθύμισε ὅτι ἐκείνη τὴν ὥρα ἔπρεπε νὰ βρίσκεται στὸν «*Παρνασσό*». Αὐτός, τὸν ὁποῖο πέρασαν γιὰ ζητιάνο ὁ Ἄνδρέας Συγγρὸς στὸ δρόμο καὶ ὁ Σταμάτης Σταματίου, ἀρθρογράφος τῆς τότε Ἀκροπόλεως στὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδας, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν πέρασε ἀπαρατήρητος οὔτε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, οὔτε ἀπὸ τοὺς μετέπειτα.

Οἱ πῖο πολλοὶ ὁμότεχνοί του, γοητευμένοι ἀπὸ τὴ φιγούρα του, εἶδαν τὸ ἔργο του μέσα ἀπὸ τὴν εἰκόνα του.

«Ὁ κ. Παπαδιαμάντης, ὁ ἐκ τῆς νήσου Σκιάθου συγγραφεύς, ὁ ιδιόρρυθμος, ὁ ἐκκεντρικός, ὁ Μπόεμ, ὁ Μένιππος φιλόσοφος, ὁ ἄνθρωπος τῶν καπηλειῶν καὶ τῶν τραγῶν, ὁ θαυμάσιος τύπος, ὁ εἰλικρινῆς χαρακτήρ, ὁ περιφερόμενος συχνάκις ἀνὰ τὰς ἀθηναϊκὰς ὁδοὺς μὲ τὸ τετριμμένον καὶ ξεθωριασμένον ἐπανωφόριον μὲ τὰ διπλὰ καταρρακωμένα πανταλόνια, μὲ τὴν ράβδον παραμάσχαλα καὶ τὴν χεῖρα αἰωνίως ἐπὶ τοῦ στήθους...», γράφει ὁ Δ. Χατζόπουλος.

Κι ὁ Κώστας Βάρναλης ὀλοκληρώνει τὸ πορτραῖτο του καὶ δίνει τὸ μέγεθος τῆς λογοτεχνικῆς του ἀξίας ἀντιθετικὰ πρὸς τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴ βιοτή του,

«τέσσερα χρόνια ζήσαμε δίπλα στὸ μεγαλύτερο Ἑλληνα διηγηματογράφο καὶ κατὰ τὴν παραδοξολογία τοῦ Μαλα-

κάση, δίπλα στο μεγαλύτερο Έλληνα Ποιητή, τον Άλεξανδρο Παπαδιαμάντη. Φτωχοντυμένος και συμμαζεμένος, με τα γένια του και την ανθρωποφοβία του, σύχναζε στο καφενείο του Μπαρμπαγιάννη. Μακριά απ' όλους τους πελάτες απομονωμένος σταύρωνε τα χέρια του, έγερνε δίπλα το ιερατικό του κεφάλι και βυθιζότανε στα δημιουργικά του όνειροπολήματα, στην πραγματική του ζωή».

Κι ο Παλαμαΐς γράφει:

«Δέν θυμοῦμαι ἄλλοῦ ν' ἀπάντησα τεχνιτὴ σὰν αὐτόν, πὸ ὄχι μόνο νὰ μὴ ἔχει τῆς τέχνης τοῦ αὐταρέσκαιαν, ἀλλὰ νὰ κοιτάζει πῶς νὰ κρύψει κάθε τεχνίτη πόζα καὶ κάθε σκέψη, σὰν ματαιότητα. Ἡ τέχνη τοῦ εἶναι νὰ μὴ δείχνει καμμιά τέχνη, ὄχι μόνο στὰ λόγια τοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴ σύνθεση πολλῆς φορὲς τῶν ἔργων τοῦ».

Ἄλλοι, ὅπως ὁ Γεράσιμος Βῶκος, ὁ Ἰωάννης Δαμβέργης, ὁ Ἰ. Θ. Τσώκλης, τὸν ἀκολουθοῦν μέχρι τὸν Ἅγιο Ἐλισσαῖο καὶ τὸν παρακολουθοῦν νὰ ψάλει στὴν ἀγρυπνία.¹⁹

Ὁ ὄγκος τῶν δημοσιευμάτων γύρω ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη εἶναι τεράστιος. Παραμένει, ὅμως, δυστυχῶς ἀβιβλιογράφητος.²⁰ Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὁ «Ἅγιος τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων» καὶ ἑορτάζεται τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο: τὴν Πρωτοχρονιά, τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα. Οἱ δρόμοι προσέγγισῆς τοῦ πολλοί. Ὁ Ἐλύτης ὀνομάτισε τὸ ζητούμενο καλύτερα ἀπὸ ὄλους: «Ἡ μαγεία τοῦ Παπαδιαμάντη».²¹

Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη ἀποτελεῖ μία μεγάλη πρόκληση γιὰ μελετητὲς ἀλλὰ καὶ γιὰ ἀναγνώστες. Εἶναι ἓνας στίβος, στὸν ὁποῖο μετριέται ἡ ἀναγνωστικὴ καὶ κριτικὴ μας ἐπάρκεια ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ μας εὐαισθησία. Καὶ χθὲς καὶ σήμερα καὶ πάντα, ὁ μαγευτικὸς καὶ μαγικὸς Σκιαθίτης, τὸ «σκοτεινὸ τρυγόνι» τῶν γραμμάτων μας δὲν κρίνεται ἀλλὰ κρίνει περὶ ζωῆς καὶ θανάτου.²²

Στις τελευταῖες μέρες τοῦ 1910, ὁ Παπαδιαμάντης λίγο πρὶν μεταβεῖ στὴν «πέρα πατρίδα» ἀπὸ τὴν κλίνη τῆς ἀρρώστιας, ἀπηύθυνε λόγια παρηγοριᾶς στὶς ἀδελφές του, πὸ θὰ ἔμεναν χωρὶς βοηθὸ καὶ προστάτη:

«Τώρα πὸ θὰ φύγω ἐγώ, ἔχω καλοὺς φίλους καὶ με ἀγαποῦν, καὶ θὰ με ἐνθυμοῦνται, καὶ τὰ βιβλία μου θὰ

τυπώσουν καὶ λεπτὰ θὰ σᾶς δώσουν». Τὰ λόγια αὐτὰ ἐπαλήθευσαν, ὡς προφητικά. Ὁ ἴδιος ὅσο ζοῦσε, δὲν κράτησε στὰ χέρια του δικό του βιβλίο.²³

Τὸ πολύτιμο ἀρχεῖο του, κλεισμένο σὲ ἓνα κιβώτιο, τὸ μετέφερε ὁ ἴδιος στὴ Σκιάθου, ὅταν μετεκόμισε ἐκεῖ ὀριστικὰ τὸ 1908 καὶ μὲ τὸν θάνατό του ἡ περιπέτεια τῶν γραπτῶν του μόλις ἄρχισε. Οἱ φτωχὲς ἀδελφές του πωλοῦσαν ἢ παραχωροῦσαν κομμάτια τοῦ ἀρχείου σὲ ὅποιον ἐνδιαφερόταν, ἔστω καὶ λίγο γι' αὐτές. Γιὰ τὸ σκόρπισμα τῶν χειρογράφων τοῦ ἀρχείου ὁ Γ. Βαλέτας χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο «χαλασμός». Τὴν ἐπαύριον τοῦ θανάτου του, μὲ πρωτοβουλία τοῦ φίλου του Γ. Βλαχογιάννη, τὰ δικαιώματα ἐκδόσεως πουλήθηκαν στὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο Γ. Φέξη.

* * *

Πέρασαν 100 χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ «ὁ λευκοφόρος τὴν διάνοιαν» Σκιαθίτης ἐκοιμήθη, ἀλλὰ ἡ λήθη δὲν τὸν σκέπασε. Οἱ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις τῶν ἔργων του, ὁ συνεχῶς αὐξανόμενος ὄγκος τῆς βιβλιογραφίας του καὶ ὅλες οἱ ἀναζητήσεις καὶ προβληματισμοὶ τῶν εἰδικῶν μελετητῶν, μαρτυροῦν ὅτι τὸ ἄστρο του εἶναι ἀνέσπερο καὶ ἡ μαρμαρυγὴ τοῦ μελαγχολικοῦ καὶ μυστηριώδους φωτός του στὶς μέρες μας κάθε ἄλλο παρὰ λιγότεψε.²⁴

Ἔλεγε γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ὁ Νομάρχης τῆς Σκιάθου, μὲ τὴ μεσολογγίτικη προφορὰ του καὶ ἀφέλεια:

«Μωρ' εἶναι μέγας ἀνθρώπος λέω! Τοῦτος εἶναι ποὺ τοῦ ἔκαμε ἡ πριγκίπισσα Μαρία στὸν Παρνασσὸ τὴ γιορτὴ; Πῆγε ὁ Διάδοχος, πῆγαν οἱ πρίγκιπες καὶ τὸ ἄνθος τῆς Ἀθήνας. Μωρ' εἶναι μέγας ἀνθρώπος! Κι ἔτσι νᾶναι ντυμένος! Νᾶ μὴ βαστάει τὴ θέση του! Ὅλοι οἱ ἐπίσημοι τὸν θαύμαζαν, ὅλοι τὸν ἀγαποῦσαν, τὸν τιμοῦσαν, τὸν περιποιοῦνταν μᾶ... δὲ βαστοῦσε τὴ θέση του ὁ εὐλογημένος! Ποτὲ δὲν πῆγε μὲ τοὺς καλοὺς τοῦ τόπου τούτου, μὲ τὸ δήμαρχο, (ὁ δήμαρχος ἀλήθεια τοῦ ἔχει ὑποθήκη τὸ πατρικό του γιὰ χίλιες δραχμές, μᾶ εἶναι δήμαρχος!) μὲ τὸν εἰρηνοδίκη, μὲ τὸν τελώνη, ποτέ! Ὅλο μὲ ψαλτάδες, μὲ καντηλανάφτες, μὲ ναυτικούς καὶ στὶς ταβέρνες. Ἄ,

δὲν κάνει καλά, δὲν κάνει καλὰ ἐπίμενε ὁ νομάρχης. Ἐγὼ
θα τοῦ τὸ εἰπῶ ἓνας μέγανος ἄνθρωπος...».²⁵

Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι κυριολεκτικὰ κατακλυσμένο ἀπὸ τὴ Σκιαθὸ ἀπὸ τὴν τοπικὴ καὶ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία καὶ παρουσία της. Ὁ ἴδιος ἔζησε τὰ περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπόδημος βιοπαλαιστὴς στὴν Ἀθήνα καὶ στὶς φτωχογειτονιές της. Ἡ θύμισή του, ὡστόσο, φτερούγισε διαρκῶς καὶ ἐπίμονα πάνω ἀπὸ τὶς στέγες καὶ τὶς καμινάδες μὲ τὸν «ἀποθρῶσκοντα καπνὸν τῆς πολίχνης καὶ μετεωριζόταν ρεμβατικὰ πάνω ἀπὸ τὰς χλοεράς καὶ εὐανθεῖς κοιλάδας της».²⁶

Τὸ ἔργο τοῦ κοσμοκαλόγερου εἶναι ἓνας πολυκέντητος μνημονικὸς καμβάς. Μία μνήμη διάφανη καὶ ἐξαγνισμένη, πὸν κατασταλάζει, σχεδὸν πάντοτε σὲ μὴ ψαλτικὴ ὑπόκρουση μὲ μακρόσυρτους ρυθμούς.

Ἐκλείσαν σωστὰ 100 χρόνια ἀπὸ τότε πὸν πέθανε, τὸ Γενάρη τοῦ 1911, ὁ Παπαδιαμάντης. Τὸ ἔργο του, ὡστόσο, νίκησε τὸν χρόνο κι οἱ δεκαετίες πὸν κύλησαν, ἀντὶ νὰ ξεθωριάσουν, ἀντίθετα ἔκαναν τὸ ἔργο του πὸν στιλπνὸ καὶ φεγγερό. Ἀνέβασαν τὴν δημιουργία του στὴν ἀξία μιᾶς νεοελληνικῆς κλασικότητας. Δίκαια ὁ Παπαδιαμάντης χαρακτηρίσθηκε ὡς ἔθνικὸς συγγραφέας καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος.

Πλησιάζοντας τὸν Παπαδιαμάντη, ποτὲ δὲν θα φύγεις μὲ χέρια κενά. Μοιάζει μ' ἓναν παππού, πὸν πάντα κάτι κρύβουν οἱ κόρφοι του.²⁷ Οἱ σελίδες του θυμίζουν φουσκωμένους κόλπους τῆς Θείας-Ἀχτίτσας, τῆς θαυμάσιας σταχομαζώχτρας, στὸ ὁμώνυμο διήγημα.

Ἀξίζει νὰ πλησιάσουμε τὸν Παπαδιαμάντη γιὰ μία οὐσιαστικότερη συμμετοχὴ στὴν πνευματικὴ του πανδαισία. Τὸ πνευματικὸ τραπέζι, πὸν ἐτοίμασε γιὰ τὶς ἐπερχόμενες γενιές, αὐτὸς ὁ φτωχότατος Σκιαθίτης, εἶναι πλούσια στρωμένο. Ἦθελε, ὅμως, πάντα τοὺς συνδαιτυμόνες του διαλεχτοῦς. Γιατὶ σὰν ἔπινε, ἔγραφε καὶ σιγοτραγουδοῦσε, δὲν ξεφάντωνε, ἱερουροῦσε.²⁸

«Ὁ κάθε στοχασμὸς του, ἀσμάτων ἄσμα, στὸν κόσμον τὸ δικὸ του κόσμον τὸ κάθε πλάσμα» θα παιανίσει γι' αὐτὸν ὁ Μιλτ. Μαλακάσης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ὁ ἀμετακίνητος πρωτοκάθεδρος τῆς νεοελληνικῆς μας λογοτεχνίας, «τὸ χειμαζόμενον

πτηνόν», τὸ «σκοτεινὸ τρυγόνι», «παρ' ὄλα τὰ ἀνεμοβρόχια πὸ ἔδειραν τὸ βίον καὶ τὸ ἔργον του, δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι τὸ πῶ παρηγορητικὸ θαλασσινὸ μας πουλί. Καὶ τώρα, μιὰ γιὰ πάντα, ἔξω ἀπὸ τὸ χειμῶνα καὶ μέσα στὴν ἀνοιξη πὸ λαχταροῦσε, μιγυρίζει, ἀηδόνι τῆς Λαμπρῆς.²⁹

(*) Ἐκ τοῦ Ἱστολογίου «Χριστιανικὴ Βιβλιογραφία» 3.1.2011· <http://christianvivliografia.wordpress.com> [ἐπιμελ. ἡμέτ.]

1. Βλ. Β. Σκουβαρά, Ὁ Παπαδιαμάντης ὅπως τὸν ὕμνησε ὁ Σικελιανός, Ἀθήνα 1981, σ. 8-9.
2. ὁ.π., σ. 9.
3. Βλ. Περιόδ. «Διαβάζω», τεύχος 165, Ἀθήνα 1987, σ. 23.
4. Βλ. Περιόδ. «Διαβάζω», ὁ.π., σ. 23-25.
5. Βλ. Μιχ. Περάνθη, Μεγάλῃ Ἀνθολογία τῆς Ποιήσεως, τ. Α', 9ῃ ἔκδοσῃ, Ἀθήνα χ.χ., σ. 553-556.
6. Βλ. «Διαβάζω», ὁ.π., σ. 22.
7. Βλ. Μιχ. Περάνθη, ὁ.π.
8. Βλ. Β. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 11-12.
9. Βλ. Περιοδικὸν «Διαβάζω», ὁ.π., σ. 34.
10. Βλ. Βαγ. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 17.
11. Βλ. Βαγ. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 16-17.
12. Βλ. Βαγ. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 18-19.
13. ὁ.π., σ. 22-23.
14. Βλ. Φώτῃ Ἀρ. Δημητρακόπουλου, 2001 ἔτος Παπαδιαμάντη, «Ἡ Καθημερινή», «Ἐπτὰ ἡμέρες», 24 Δεκ. 2000, σ. 3.
15. Βλ. Μ. Θεοδοσοπούλου, Τὸ ἑορταστικὸ διήγημα, «Καθημερινή», ὁ.π., σ. 4-5.
16. Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, Ὁ Μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης, ὁ.π., σ. 14.
17. ὁ.π., σ. 14.
18. Βλ. Ἄγγελου Μαντᾶ, Μαρτυρίες καὶ μελέτες γιὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον, ὁ.π., σ. 15.
19. ὁ.π., σ. 16.
20. ὁ.π.
21. ὁ.π., σ. 16.
22. ὁ.π., σ. 17.
23. Βλ. Βασίλ. Λαμπροπούλου, Ἐκδοτικὴ περιπέτεια, ὁ.π., σ. 18.
24. ὁ.π., σ. 21.
25. Βλ. Ἀ. Καρκαβίτσα, Μιὰ σκιαθίτικῃ μαρτυρία γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ὁ.π., σ. 11-12.
26. Βλ. Βαγ. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 2830.
27. ὁ.π., σ. 30-31.
28. Βλ. Β. Σκουβαρά, ὁ.π., σ. 31-32.
29. Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, «Διαβάζω», ὁ.π., σ. 1.